

МИХАЈЛО ПАНТИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у ијијању проза, ја селидба је довела је до најаанка нових жанрова (јивјер проза), нових начина ијасања (инјерактивна проза) и чијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чијања и ијасања (фан-проза). Да ли ће у јом прелазу/селидби у нове, вирјуелне просторе поезија остати иста, или ће се, и у ком смеру, променији?*

Михајло Панјић: Да се послужим старом, још неистрошеном реторичком фигуром: – Поезија остаје иста тако што се непрестано мења. Притом је та промена махом формалне, техничке природе, оно супстанцијално у њој одолева искушењима времена. Усамљен човек, урођен у свет, ма који и ма какав тај свет био, има потребу да се језиком трансцендира, да се осмисли, да изрази своје виђење живота... Тако је одувек, тако ће, док је света и века, заувек бити. Описани механизам је неисцрпан зато што је његово порекло у непоновљивости сваке мислеће, преосетљиве индивидуалности. На чистој лирској песми, каква се пише, пева или говори у свим културама и у свим историјским раздобљима не може се без ауторске атрибуције одредити време њеног настанка; љубав је љубав, облаци су облаци, патња је патња, трава је трава и смрт је смрт увек и свуда, сада и овде колико и далеко и давно, и у том погледу ничег нема новог под капом небеском. Друга је, сасвим друга раван расправе о поетичким конфигурацијама, о песмовним облицима, о начину на који се језик употребљава у траженим или унапред задатим облицима. Када је реч о усвајању песме, о начину на који она делује на наш сензитивно-мисаони апарат, мислим да није

пресудан, мада није без утицаја, медиј језичког посредовања. Текст је текст, свеједно да ли га неко изговара, да ли га неко пева, да ли га налазимо у књизи или часопису, или уколико га, као од скоријег времена, уназад четврт века, све чешће читамо са екрана. Одговор на анкету *Лејџојиса Мајџице српске* може стога у једној трећини бити аподиктично НЕ (поезија се суштински не мења, врхунска је увек врхунска, насушна, јединствена), у другој аподиктично ДА (обликовна промена је њен императив, „обновити се или умрети”, написао је Ујевић), а трећа трећина отпада на МОЖДА (њена природа остаје неухватљива, непреводива на првостепене логичке процедуре, тумачење песме не исцрпљује, а немоли компензује песму). Онај 0,001 проценат, остатак од идеалне „три половине” (како каже народни песник), отпада на мој лични читалачки доживљај, који не тражи никакво разјашњење, него дубинско, надјезичко саглашавање са прочитаним. У мом случају то је поверење у песму која ми говори оно што се ни на који начин не може друкчије рећи нити саопштити, при чему увек дајем предност папиру, а не екрану.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њојпраћа за немогућом прозом. Сличан њуј је имала и модерна поезија. Она је настјојала да ујојпреби њеснички мајтеријал који до њада није њосјојао или коџа њоезија ѡрејхходних времена није моџла да савлада и њојчини себи. Да ли савремена њоезија има џансе да њеснички савлада ѓрађу коју јој ѡружа савремени свејѡ (ѡроизводе културне индустрије, доминацију финансијскоџ секѡтора и Силицијумске долине, ѡсјѡхуманизам и ѡсјѡдемократију), или ће се сконценѡрисајѡи на ѡо да ојева оно џијо ѡпраје?

Однос према текућем времену важан је покретач у настанку песме. Песник постоји у свету, тај свет му је задат са свим својим сложеностима и противречностима, песма и није друго него језичка реакција на подстицаје који долазе споља. Песник је одређен и простором, и језиком, и пореклом, и временом, и типом културе у којој је формиран; не каже се узалуд за неког песника кога желимо да издвојимо од осталих да је песник свог времена. Али ту није крај. Песник је песник уколико своје време успе да имагинира и подигне на општеважећи план, тако да за њега можемо устврдити да је и песник за сва времена. Зато не мислим да се у нашем добу налази пред посебно великим искушењима, увек и свуда је тако, сложеност самоспознаје, рат, криза хуманизма, иморалност технологије, сукоб интереса, фанатизам свих облика, од идеологије до религије, новац као мерило свих вредности, укључујући и оне

апстрактне, немерљиве, које нас чине људима. Пред песником је увек могућност избора, да се загледа у облаке или да од фрагмента компјутерског програма или неког рачуна који мора да плати направи нову језичку форму звану песма; хоћу да кажем да је поезију могуће „правити” од свега што нас окружује, што је постојало или што ће, можда, једном настати или нестати, па и од знакова нове епохе коју не баш увек снађени управо живимо. Поезија се пише и у новонасталим околностима, она је одговор на њих. И данас постоје велики песници, само се из милион разлога не виде најбоље, мада се питам да ли су се у својим савременостима икада таквим и видели, или су то постали радом потоњих увида, дакле знатно касније, у сваком случају, када их овде више није било.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѝичка самосвесѝ, оличена у чисѝој/аѝсолуѝној ђоезији, након Валерија „виѝе не може да буде од какве корисѝи будућим ђесницима”. У сличном кључу моѝуће је ђосѝавиѝи ѝиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѝичка самосвесѝ и ђрадиѝија у елиотѝовском смислу ѝе речи, јесу, јоѝ увек, од корисѝи ђосѝ-ђосѝмодерним ђесницима?

Све поетичке концепције, све стваралачке оријентације, све језичке могућности треба имати у виду, традиција нас учи да је свака од њих имала свој историјски тренутак доминације или пуног важења. Такође, да се послужим Бахтиновим речима, свака од њих имаће у будућности велики час свог поновног рођења. Поезија, узета као антрополошка константа – јер ниједну културу, укључујући и митску зору човечанства, о чему је непоновљиво писао Роберт Грејвс, није могуће замислити без стиха – постоји управо тако што подразумева или, ако хоћете, подсвесно памти ту врсту полифоничне архиматрице. Сваки глас који је вођен унутрашњим импулсима пожелио да мимо првостепене језичке комуникације, дакле на посредан, симболичан начин, прослови нешто о себи, о другима, о свему што дотиче његов разум и његова чула, не може бити упојмљен и схваћен изван тог поља или тако оцртаног контекста. Наравно, поменути импулси старији су од задатих поетичких конфигурација, и ту је, враћам се Елиоту, пресудан рад индивидуалног талента. Нема никаквог рационалног, аутопоетичког априоризма у настанку песме, већ се она апостериорно укључује у неки од постојећих песничких модела, да ли вољом песника или критичком рационализацијом, није од пресудног значаја. И данас је могуће, за разлику од прозе, напосе романа, такозвано базично,

органско, чисто лирско певање (сетимо се Стевана Раичковића), мада већина песника даје предност освешћеном певању поетике или надовезивању на неки тип или ток традиције. Ту је природа, афинитет и опсег сваке песничке индивидуалности од пресудног значаја, свако за себе гради одговор на постављено питање.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Мислим да је реч о стереотипу. Увек када се покрене расправа о читаности, па и читљивости, а тек о статусу поезије у данашњем систему културе, сетим се да је прво издање Рембоове књиге стихова имало тираж од 200 примерака. То што се поезија мање или више чита у неком времену, као да је то уопште измерљиво, ништа не говори о неопходности њеног постојања, о њеној суштини, о креативном пориву који постоји код људи који су рођењем песници. Односно, много више говори о стању и националне и светске културе, са којим су и наши славнији и мудрији претходници били пословично, рефренски незадовољни. То што се поезија не чује, не значи да је мање важна, нити да наша потреба за њом слаби. Напротив, што је нечујнија, то је неопходнија. У реду, идеалистичка је пројекција да би са више поезије свет био боље и срећније место, не знам превише о тој утопији, само је слутим, волео бих да је тако, али из искуства знам да је мој живот испуњенији услед свакодневног читања поезије. Једна прочитана песма дневно добра је за мисаони ток, за ментално здравље, за дубљи увид у оно што живимо и што нас окружује. Такође, знам да се за читање поезије нашег доба човек мора припремити, мора образовати („да би се разумела, потребна је средња школа”, како је давно написао Воја Деспотов). До смисла се у владајућој херметичности изрази не допире лако, он подразумева читаоца спремног на дијалог са текстом, на уписивање и растајивање, на емоционалну отвореност, на идејну размену али и на формирање критичког става; укус се, једноставно речено, култивише растом читалачког искуства. Све то, дабоме, стоји на супрот плошности и моронском поједностављењу, брзини и количини данас преовлађујућег електронског, визуелног комуницирања. Али над тим чињеницама не треба ламентирати, већ их треба прихватити као стање текућег доба, и одређивати се наспрам њега, са свешћу да као читаоци одувек припадамо мањини. Убеђен сам, бољој мањини.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиге о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књигу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању странцицом по песку?

Тешко је противречити ауторитету *Светиог писма*, али сам у датом случају још радикалнији песимиста, писање данас више није ни траг гранчице на песку, у најбољем случају оно је митско шарање прстом по води или мишем по екрану, да се вратим *Библији*, све је таштина. Како је наивно то самозаваравање да пишемо за неке читаоце у сасвим неизвесној будућности, како је празна та мантра! Уколико људи будућности уопште буду читали, читаће оно што сами буду писали, а данашње писце читаће таман онолико колико ми читамо писце прошлости, дакле, само ретке, а и њих у микроскопским размерама. Друкчије тешко може бити, „речи у камену” само су једна језичка, библијска и настасијевићевска фигура. Наравно да ћу одмах одговорити на питање које као контрапункт проистиче из оглашеног става: – А зашто онда пишеш, чему све то? Пишем зато што нисам смислио паметнији начин да испуним сопствено време. Уколико се појави неки паметнији и смисленији модус постојања, у шта ми је после свих минулих година тешко да поверујем, свакако ћу са писањем престати. Али са читањем поезије никада и ни под којим условима.